

לע"נ בתנו היקרה
תהלה מאמו ז"ל
שנקטפה בדמי ימיה בה' באדר תשנ"ו
תנצב"ה

איתור מנהיג לפי רמת הציפיות של הקהילה

בתלמודים ובמדרשים¹ מובא מעשה המתאר את חיפושיה של קהילה אחר מנהיג על סמך רמת ציפיותיה ועל פי מערך כשרים ויכולות שאותם הגדירה. מאמר זה מתכוון להעלות את ההשתמעויות לבחירת מנהיג הנגזרות מן המעשה הזה כפי שהוא מתואר בבראשית רבה.

נבחן כאן את ההשתמעויות לבחירת מנהל בית ספר, שכן מנהל הוא מנהיגה של קהילת בית ספר.

ייחודיותו של המעשה הוא בניסוח הכישורים והיכולות של הקהילה הנכללים בתנאי הקבלה של המנהיג הפוטנציאלי. בניסוח תנאי הקבלה יש משום ביטוי לכך שמנהיג רצוי הוא מנהיג נבחר; הקהילה בוחרת על פי מערך ציפיות המתאימות לה.

זו לשון המעשה לפי מדרש רבה:

"רכיננו הוה עבר על סימוניא,² ויצאו אנשי סימוניא לקראתו. אמרו לו: רבי, תן לנו אדם אחד שיהא מקרא אותנו ומשנה אותנו וכן את דיננו.³ נתן להם ר' לוי בר סיסי,⁴ ועשו לו כימה גדולה, והושיבו אותו למעלה ממנה, ונתעלמו דברי תורה מפיו. שאלו אותו שלוש שאלות. אמרו לו: גידמת יבמה היאך חולצת? ולא השיבך. רקקה דם מהו? ולא השיבך כלום. אמרו: דילמא דלית בר אולפן, בר אגדה הוא? נשאלה קראי - אמרון לה: מהו דין דכתיב 'את הרשום בכתב אמת' (דנ' י כא), אם אמת למה רשום ואם רשום

¹ יבמות קה ע"א; ירושלמי, יבמות פ"ב ה"י; בראשית רבה, וישלח פ"ב; תנחומא צ"ו סה. מעניין להשוות בין הגירסאות השונות, אך אין זה מענייננו כאן.

² מ"א מירקין בפירושו למדרש מוהה את סימוניא כעיר השוכנת כשמונה קילומטרים מערבית לנצרת, והיא שמרון שבנחלת זבולון, עיין ירושלמי מגילה פ"א ע', א', מ"י" (חיינו: ירושלמי, מגילה פ"א מ"י).

³ בירושלמי הגרסה היא כך: "בני סימוניא אתון לגבי רב אמרין ליה בעא תתן לן חד ברנש דריש דיין וחזן ספר מתניין ועבד לן כל צורכינן". בעל "קרבן העדה" על אתר כתב "שהוא דרשן ודיין וראוי להיות חזן ומלמד תינוקות ולעשות לנו כל צרכינו".

⁴ ר' לוי בר סיסי היה מתלמידי המקורבים ביותר של רבי (סנהדרין יז ע"ב). מסופר שהוא הראה לרבי כיצד כורעים וקדים, וכתוצאה מן ההדגמה הזו הפך להיות פיסח (סוכה נג ע"א; ירושלמי, ברכות פ"א ה"ח). הגה שני אירועים המשקפים את גדולתו. בשנת בצורת גזר ר' לוי תענית ולא ירדו גשמים, הטיח כלפי מעלה ואמר "ריכונו של עולם, עלית וישבת במרום ואין אתה מרחם על בניך?!" מיד ירדו גשמים. על דבריו הבוטים האלה נענש והפך להיות פיסח כל ימיו (תענית כה ע"א). פעם באו גייסות לעירו. נטל ספר תורה, עלה לגג ואמר "ריכון העולמים, אם ביטלתי דבר אחד מספר תורה זה ייכנסו הגייסות, ואם לא ילכו להם. מיד נתבקשו ולא נמצאו (ירושלמי, תענית פ"ג ה"ח).

למה אמת? ולא השיבן. וכיון שראה שצרתו צרה, השכים בבקר והלך לו אצל רבנו.⁵ אמר לה: מה עבדון לך אנשי סימוניא? אמר לו: אל תזכירני צרתי - שלוש שאלות שאלו אותי ולא יכולתי להשיבן. אמר לה: ומה אינן? אמר לו: גידמת במה היא חולצת? אמר לו: והא לא היית יודע להשיב? אמר לה: אן, אפילו בשינייה, אפילו בגופה. רקקה דם מהו? אמר לו: ולא היית יודע מה להשיב? אמר לו: אם היה בו צחצוחית של רוק, הרי הוא כשר, ואם לא הרי הוא פסול. 'את הרשום בכתב אמת', אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת? אמר לו: ולא היית יודע להשיב? אמר לו: 'רשום' - עד שלא נגזרה גזרה; 'אמת' משנגזרה. ומה הוא חותמו של הקב"ה - רב בכי בשם ר' ראובן אמר: אמת. מהו אמת - אמר ריש לקיש: אל"ף בראשן של אותיות, מ"ם באמצע, ת"ו בסוף, ועל שם (יש' מד ו) 'אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלוקים'. אמר לו: ולמה לא השיבות אותם כשם שהשיבות אותי? אמר לו: עשו לי בימה גדולה, והושיבו אותי עליה למעלה הימנה, וטפת רוחי עלי, ונתעלמו ממני דברי תורה.⁶ וקרא עליו המקרא הזה: 'אם נבלת בהתנשא'.

ממדרש זה ניתן ללמוד על ציפיותיה של קהילה בדבר הכישורים והיכולות הנדרשים ממנהיג: מְקָרָא, מְשָׁנָה, דָּן.

לפי גירסת הירושלמי, בני סימוניא ביקשו נוסף על כישורי מְקָרָא, מְשָׁנָה, דָּן, גם יכולות של דרשן, חזן ועושה לנו כל צרכינו. שלוש תוספות אלו שבירושלמי מעוררות עניין. האם הן תוספות לשם סיכום וביאור או תוספות העומדות בפני עצמן?

נבדוק אם הכישורים והיכולות שנמנו ניתנים לסיווג ולאבחנה. ניתן להציע חלוקה כזו: הכושר לדון הוא מן התחום השיפוטי; הכשרים להיות מְקָרָא ומְשָׁנָה, היינו מלמד מקרא ומשנה, שייכים לתחום ההוראה והלימוד; היכולת להיות חזן ניתן לסווגה לתחום האמוני; והכושר להיות דרשן, היינו הכושר הרטורי, שפה ברורה, חיתוך הדיבור, בקיאות בתורת הנאום, כדי להסביר ולשכנע, ניתן לסווגו לתחום החברתי. התוספת "עבד לך כל צרכיך" (=עושה לנו כל צרכינו) הוא כושר כללי שלא ניתן לסווגו. כושר זה משקף פתיחות, עומק הבנה, אמפטיה, רוחב אופקים ועוד. מצד אחד ניתן לומר על כושר זה שהוא כושר ספציפי הנדרש להנהגת קהילה, על מנת להנהיג את הקהילה זאת מחד, ומצד שני אפשר שתוספת זו היא תוספת מסכמת.

בני קהילת סימוניא ביקשו מר' יהודה מנהיג, ופירטו את רצונותיהם ביחס לכישוריו וליכולותיו של המועמד. ר' יהודה שלח אליהם את ר' לוי בר סיסי. בני הקהילה סומכים על בחירתו של ר' יהודה, שהרי ביקשו ממנו אדם מתאים, אבל בכל זאת הם רוצים להיות בטוחים שמועמד ראוי, ואין כמו היכרות פנים אל פנים. זו הסיבה שבגללה העמידוהו לפני "ועדת בוחנים".

⁵ הגרסה בירושלמי היא "אתון לגבי דרבי, אמרון ליה: הדין פייסינא דפייסנתך. אמר לון: חייכון בר נש דכוותי יהבית לכון, שלח איתיתיה".

⁶ על "וטפת רוחי עלי" שבירושלמי אומר בעל "קרבן העדה" "גבה רוחי ושכחתי", ו"פני משה" מפרש "וגבה רוחי עלי ועל ידי כן נכשלתי מלידע להשיבם".

שאלו אותו שלוש שאלות. השאלות מלמדות כי מה שעניין את בני סימוניא הוא מערך שיקולי הדעת של המועמד. השאלות שהוא נשאל הן חריגות, כגון השאלה מה הסכירות שתימצא דווקא גידמת שצריכה לחלוץ או רקקה דם. בני סימוניא קבעו שבחינתו של ר' לוי בר סיסי תהיה דווקא ביכולת בעניינים חריגים, יכולת המחייבת שיקול דעת והיחלצות ממבוכה אישית, חברתית. עניין אותם כיצד יגיב ר' לוי במצבים לא צפויים.

ר' לוי בר סיסי לא ידע מה להשיב לא בגלל בעיה בידיעת החומר, אלא מסיבה אחרת, והיא מובאת בסוף המעשה: "עשו לי בימה גדולה והושיבו אותי עליה למעלה הימנה, וטפת רוחי עלי, ונתעלמו ממני דברי תורה". יכולתו להשיב נבעה מ"וטפת רוחי עלי". שיקולי דעת הנדרשים בכל עניין שהוא, ובוודאי בעניינים חריגים, לא ייעשו מתוך יוהרה והתנשאות, כחינת אני ואפסי עוד, "אני יודע", "אני בקיא ושולט בחומר", אלא מתוך ענוותנות וכניעה.

אכן כששחזר ר' לוי בר סיסי את מעמד הבחינה בפני ר' יהודה ידע להשיב על כל השאלות. הבימה הגדולה היא שגרמה ל"טפת רוחי עלי", ומכאן לשכחה. ההתנשאות היא שהביאה לשכחת דברי התורה.

אפשר לשאול ומה ראו בני העיר לעשות בימה גדולה ולהושיב את ר' לוי עליה, הלא יכלו להושיבו ביניהם ובכך למנוע ממנו את תחושת ההתנשאות. אלא דומה שבני סימוניא סברו שהושכת המועמד על הבימה היא דבר המתחייב מההתייחסות לתפקיד. כך יאה לעשות למי שאמור לכהן בתפקיד מורם. מבחינה פיזית יאה מוגבה ונישא, אך גדולתו תיבחן ביכולתו להישאר מי שהוא בענוותנותו, לא יגבה לבו ולא יתנשא. אם מקום מושבו הנישא ישפיע עליו ויגרום להתנשאות נפשית, אזי יושפע מערך שיקולי הדעת שלו, ותורתו תשתכח ממנו. זה מה שאירע, ובמנהיג כזה אין בני סימוניא חפצים.

ר' לוי ידע לזהות את הגורם שהביאו לידי האלם, ללמדנו שזיהוי הגורם המעכב והמפריע הוא כשלעצמו בר חשיבות, ועבודה עצמית על גורם מעכב יכולה לסייע ולתקן את המידות.

בקשת בני סימוניא ביחס לבחירת מועמד שכישוריו יתאימו לציפיותיהם אינה מקורית. על הפסוק "ראו קרא ה' בשם בצלאל"⁷ אומרת הגמרא כך:⁸

"אמר ר' יצחק: אין מעמידין פרנס על הציבור, אלא אם כן נמלכין בציבור, שנאמר 'ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם בצלאל'. אמר לו הקב"ה למשה: משה, הגון עליך בצלאל? אמר לו: רבונו של עולם! אם לפניך הגון - לפני לא כל שכן. אמר לו: אף על פי כן לך אמור להם. הלך ואמר להם לישראל: הגון עליכם בצלאל? אמרו לו: אם לפני הקב"ה ולפניך הוא הגון, לפנינו לא כל שכן".

וכך כותב בעל "תורה תמימה" על מדרש זה:

⁷ שם לה ל.

⁸ ברכות נה ע"א.

"שלמד מדרשה זו דמלך שממנה רב ונשיא בישראל כלא רשות ורצון הקהילה לא מהני לענין שיהיה יכול לדון בכפיה [בזמנים הקודמים] ולהיות פטור מלשלם אם טעה בשיקול הדעת כדין מומחה, מדחזינן שגם הקב"ה נמלך בציבור".

מהסברו של המהרש"א למדרש שהבאנו עולה שיש לחשוש מפני היהירות וההתנשאות. אלה עלולות להיות לרועץ למנהיג ולקהילתו.

ביחס לחשיבות ענוותנותו של המנהיג מצינו בגמרא כך:⁹
 "שנו רבותינו: שלושה הקב"ה בוכה עליהם בכל יום: על מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק; ועל מי שאי אפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק; ועל פרנס המתגאה על הציבור.

על התנהגות ראוייה של רב בעניין הענווה מספרת הגמרא:¹⁰
 "כי הוי חזי אמכוהא דספרי אבתריה אמר 'אם יעלה לשמים שיאו ... כגללו לגנח יאבד' (איוב כ ו-ז). פירוש: כאשר היה רב רואה שורה של סופרים הולכת אחריו (כדי לכבדו) היה אומר את הפסוק 'אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע, כגללו לגנח יאבד ראיו יאמר אי'.

רב נהג לומר פסוק זה כדי להזכיר לעצמו שלא להתגאות. רש"י על אתר כותב: "כדי שלא תזוח דעתו עליו היה אומר כך". אמירת שפתיים זו מביאה לידי איזון ולידי הכרת המגבלות של הכות.

והגמרא מספרת שם גם על מר זוטרא:

"מר זוטרא חסידא כי היו מכתפי ליה בשבתא דרגילה אמר הכי 'כי לא לעולם חוסן ואם נזר לדור ודור' (מש' כז כד)". פירוש: כאשר היו נושאים את מר זוטרא החסיד על הכתפיים בשבת של הרגל (לצורך הדרשה, והיו עושים לו על ידי כך כבוד גדול) היה אומר "כי לעולם חוסן ואם נזר לדור ודור".

מניעת גאווה היא המונחת גם ביסודה של מצוות כתיבת ספר תורה על ידי המלך וקריאה בו כל ימיו. כך נאמר בתורה בעניין זה:¹¹ "והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלקיו לשמר את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשותם. לבלתי רום לבבו מאחיו". וכך מסביר בעל ספר החינוך את המצווה הזאת:¹² "משרשי המצוה לפי שהמלך ברשות עצמו ולא יעצהו אדם על מעשיו ולא יגער בו ובשכט פיו יכה ארצו, וברוח שפתיו ימית מי שירצה בכל עמו, על כן באמת צריך שמירה גדולה וזכרון טוב יעמוד נגדו יביט אליו תמיד למען יכבוש את יצרו ויטה לבו אל יוצרו".

הרמב"ן מונה את מידותיו של הדיין:¹³

⁹ חגיגה ה ע"ב.

¹⁰ סנהדרין ז ע"ב.

¹¹ דב' טו יט-כ.

¹² ספר החינוך, מצוה תצד: מצוה על המלך לכתוב ספר תורה אחד יתר על שאר בני ישראל.

¹³ רמב"ם, משנה תורה, הלכות סנהדרין, ה ז.

"צריך שיהא בכל אחד מהם נהכוונה למידות ולכישורים שצריכים להיות בכל אחד מהדיינים] שבעה דברים ואלו הן: חכמה, וענוה, ויראה, ושנאת ממון, ואהבת האמת, ואהבת הכריות להן, ובעלי שם טוב".

נפלאים הם דברי הראי"ה זצ"ל בעניין הענווה של המנהיג:¹⁴
 "שמי שצריך לעשות דבר הנוגע לכלל ישראל מחוייב הוא שלא להשגיח כלל על עניני הפרטים, לא מעניני העולם הזה וגם לא מעניני העולם הבא, כי אם לעשות מעשיו לשם שמים איך שמתברר לו על פי התורה ויראת ה' האמתית".
 מנהיג שמגיע לכך שכל מעשיו הם לשם שמים, מתעלה ברום המעלות, כדברי מרן הראי"ה קוק:¹⁵

"כל מה שהאדם מתעלה יותר בצורתו הרוחנית מרגיש הוא יותר את הערך הגדול של הרבים. הציבור מתחיל להיות חי בתוכיותו, בלבבו ועומק רצונו. הוא מרגיש את הצרכים הרבים של הציבור, את גודל הערך של החיים המפעמים בכללות הציבור, והוא עומד כולו לעיני רוחו כדמות חטיבה אחת. הוא מרגיש את המציאות הממשית של הציבור ומתמלא אליו אהבה וכבוד אין קץ, ואז הרי הוא מתעלה להיות מנהיג ציבורי אידיאלי. מחשבותיו מתקדשות בקדושת הרבים ומוסרו מתעלה להיות צדיק לרבים, ואור נשמתו מתחיל להאיר בקדושת אורו של משיח".

תכונה רצויה למנהיג גמנית גם בבקשתו של משה רבנו ע"ה סמוך למיתתו. הוא אומר לפני הקב"ה:¹⁶ "ריבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך דעתם של כל אחד ואחד, ואין בשל בניך דומה זה לזה. כשאני מסתלק מהן, בבקשה ממך, אם ביקשת למנות עליהם מנהיג, מנה עליהם אדם שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו".

הגמרא מציגה מחלוקת מענינת בשאלה האם המנהיג הנבחר משקף את דורו או שדור משקף את מנהיגו. וזו לשון הגמרא:¹⁷ "זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה' (תה' כד ו), פליג בה רבי יהודה נשיאה ורבנן. חד אמר: דור לפי פרנס; וחד אמר: פרנס לפי דורו".

נמצאנו אפוא למדים דברים אחדים:

- החשיבות והצורך במתן אפשרות לקהילה לבחור מנהיג שכישוריו ויכולותיו מתאימים לה.
- תהליך הריאיון והבחינה בא כדי להתרשם משיקול דעתו של המועמד ולקבוע את התאמתו של המועמד לתפקיד.
- שאלות "הבחינה" הן חריגות כדי לבדוק את יכולת המועמד אף במצבים מכיכים וחריגים.

¹⁴ הראי"ה קוק, אגרות, ב, איגרת תקנב.

¹⁵ הראי"ה קוק, מוסר הקדוש, עמ' קנז.

¹⁶ מדרש תנחומא, פנחס.

¹⁷ ערכין יז ע"א.